

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA SOG'LOM MA'NAVIY MUHITNI SHAKLLANTIRISH: YECHIM VA TAKLIF

Eshmurodova Difuza Norboboyevna

Toshkent shahar Yashnobod tumani 161-maktab O'zbek tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishning dolzarbligi, mavjud muammolar, yechimlar va takliflar tahlil qilinadi. Maqola O'zbekiston Respublikasining ta'lim siyosati, xususan, ijtimoiy-ma'naviy muhitni baholash mexanizmlari ("qizil", "sariq", "yashil" toifalar) va uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasiga asoslanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktab jamoasi, oila, mahalla va davlat idoralari hamkorligi orqali sog'lom ma'naviy muhit yaratish o'quvchilarning barkamol shaxs bo'lib yetishishiga xizmat qiladi. Maqolada amaliy takliflar va pedagogik yondashuvlar berilgan.

Kalit so'zlar: *sog'lom ma'naviy muhit, umumiy o'rta ta'lim, ijtimoiy-ma'naviy tarbiya, maktab muhiti, uzluksiz tarbiya, o'quvchi shaxsi, pedagogik yondashuvlar, O'zbekiston ta'lim tizimi.*

Kirish

Zamonaviy jamiyatda yosh avlodni tarbiyalashda ma'naviy muhitning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Umumiy o'rta ta'lim maktablari bolalar va o'smirlarning ko'p vaqtini o'tkazadigan asosiy maskan sifatida nafaqat bilim berish, balki ularning axloqiy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashi lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, ta'lim-tarbiya – kelajagimiz, hayot-mamot masalasi.

Bugungi kunda globalizatsiya, internet va ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida yoshlar orasida ma'naviy bo'shliq, axloqiy me'yorlardan chekinish holatlari kuzatilmoqda. Shu bois maktablarda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirish dolzarb vazifaga aylangan. Ushbu muhit o'quvchilarda vatanparvarlik, hurmat, mas'uliyat, tolerantlik va ijodiy fikrlash kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Maqolaning maqsadi – mavjud holatni tahlil qilish, muammolarni aniqlash va amaliy yechim hamda takliflar berishdir.

Bugungi globallashtirish jarayonida yosh avlod tarbiyasi, ularning ma'naviy-axloqiy kamoloti hamda sog'lom dunyoqarashini shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablari jamiyatning eng muhim tarbiya maskani sifatida o'quvchilarning nafaqat bilim olishi, balki ma'naviy jihatdan shakllanishida ham katta ahamiyat kasb etadi. Shu sababli maktablarda sog'lom ma'naviy muhitni yaratish bugungi kunning dolzarb pedagogik va ijtimoiy masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Sog'lom ma'naviy muhit — bu o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida o'zaro hurmat, mehr-oqibat, hamjihatlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik hukm

suradigan ijtimoiy-pedagogik muhitdir. Bunday muhitda yoshlarning axloqiy fazilatlari rivojlanadi, ularda vatanparvarlik, insonparvarlik, bag'rikenglik, mas'uliyat va mustaqil fikrlash kabi sifatlar shakllanadi. Aksincha, ma'naviy muhitning nosog'lomlashuvi yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatib, turli yot g'oyalar, zo'ravonlik, befarqlik va axloqiy inqiroz holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi, ommaviy madaniyatning kuchayishi, oilaviy tarbiyadagi ayrim muammolar yoshlar ma'naviyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois maktablarda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, milliy qadriyatlar, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar hamda oila-maktab-mahalla hamkorligini kuchaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishning dolzarb masalalari, mavjud muammolar, ularning yechimlari hamda amaliy takliflar tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida sog'lom ma'naviy muhit quyidagi komponentlardan iborat: psixologik iqlim, axloqiy me'yorlar, madaniy tadbirlar, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlari va oila bilan hamkorlik. Sog'lom muhitda o'quvchilar o'zini erkin his qiladi, kreativlik va mustaqil fikrlash rivojlanadi.

Mavjud muammolar: Ba'zi maktablarda bullying, zo'ravonlik va kamsitish holatlari; O'qituvchilarning psixologik yuklamasi va malaka yetishmasligi; Oilalar va mahallaning tarbiyaga yetarli ishtirok etmasligi; Raqamli muhitning salbiy ta'siri (zararli kontent).

Bu muammolar o'quvchilarning ruhiy salomatligiga, o'qish samaradorligiga va jamiyatga moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabdagi ma'naviy muhit o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi. O'quvchi kundalik hayotining asosiy qismini maktabda o'tkazgani sababli, u yerda mavjud muhit uning dunyoqarashi, xulq-atvori va hayotiy qarashlariga bevosita ta'sir qiladi. Sog'lom ma'naviy muhit mavjud bo'lgan ta'lim muassasalarida o'quvchilar o'zini erkin his qiladi, bilim olishga qiziqishi ortadi hamda jamiyatga foydali inson bo'lib voyaga yetadi.

Bunday muhitni shakllantirishda quyidagi omillar muhim o'rin tutadi: o'qituvchining shaxsiy namunasi va pedagogik mahorati; o'quvchilar o'rtasidagi samimiy va do'stona munosabat; ota-onalar bilan samarali hamkorlik; milliy qadriyatlar va an'analarga asoslangan tarbiya; ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning muntazam tashkil etilishi; kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish.

Ayniqsa, o'qituvchining ma'naviy qiyofasi va muomala madaniyati o'quvchilar uchun namuna vazifasini bajaradi. Zero, yoshlar ko'proq ustozning shaxsiy fazilatlari va munosabatidan ta'sirlanadi.

Mavjud muammolar va ularning sabablari

Hozirgi davrda ayrim maktablarda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishga to'sqinlik qilayotgan bir qator muammolar mavjud. Jumladan:

1. Oila va maktab hamkorligining sustligi

Ba'zi ota-onalarning farzand tarbiyasiga yetarli e'tibor bermasligi, maktab bilan doimiy hamkorlik qilmasligi o'quvchi tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

2. Internet va ommaviy madaniyat ta'siri

Ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan ayrim zararli axborotlar, zo'ravonlik va axloqsizlikni targ'ib qiluvchi materiallar yoshlar ongiga salbiy ta'sir qilmoqda.

3. Kitobxonlik madaniyatining pasayishi

Ko'plab o'quvchilarning bo'sh vaqtini telefon va virtual o'yinlarga sarflashi natijasida kitob mutolaasiga qiziqish kamaymoqda.

4. Psixologik muammolar

Ayrim o'quvchilarda stress, agressiya, o'ziga ishonchsizlik kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa jamoada nosog'lom muhit shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirish bo'yicha yechim va takliflar

Maktablarda sog'lom ma'naviy muhitni yaratish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir: Oila–maktab–mahalla hamkorligini kuchaytirishda tarbiya jarayoni uch tomonlama hamkorlikni mustahkamlash orqali o'quvchilar ustidan samarali nazorat va ma'naviy qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish mumkin.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni ko'paytirish, "Kitobxonlik haftaligi", "Vatanparvarlik darslari", "Ustoz va murabbiylar uchrashuvi", "Milliy qadriyatlar kuni" kabi tadbirlar o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitadi.

Psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish, maktab psixologlari o'quvchilar bilan individual ishlashi, ularning muammolarini aniqlashi va amaliy yordam ko'rsatishi lozim.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, maktab kutubxonalarini zamonaviy adabiyotlar bilan boyitish, kitob tanlovlari va mutolaa kechalarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Raqamli madaniyatni shakllantirish, o'quvchilarga internetdan to'g'ri foydalanish, axborotni tanqidiy tahlil qilish va virtual tahdidlardan himoyalaniish ko'nikmalarini o'rgatish zarur.

O'qituvchilarning ma'naviy-ma'rifiy salohiyatini oshirish, pedagoglar uchun treninglar, seminarlar va malaka oshirish kurslarini muntazam tashkil etish orqali ta'lim sifati va tarbiyaviy samaradorlikni oshirish mumkin.

Adabiyotlar sharhi

O'zbekiston ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyaga bag'ishlangan ko'plab ishlar mavjud. PF-5938-son Farmon va uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi maktablarda "O'n ikki oy – o'n ikki alloma" kabi tadbirlarni nazarda tutadi.

Xalqaro tajribada (masalan, Janubiy Koreya moral education) axloqiy qadriyatlar o'quv dasturiga integratsiya qilinadi. O'zbekistonda ham "Tarbiya" fani, adabiyot va tarix orqali milliy qadriyatlar (Al-Farobiy, Navoiy merosi) targ'ib etilmoqda.

Ilmiy ishlar (Xakimova S., Karshiyev Sh.A. va boshqalar) ijtimoiy-madaniy muhitning o'quvchi shaxsiga ta'sirini ta'kidlaydi. Vigotskiy nazariyasiga ko'ra, ijtimoiy muhit kognitiv rivojlanishning asosidir.

Tahlil va natijalar

O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasi qaroriga ko‘ra, maktablar ijtimoiy-ma‘naviy muhit bo‘yicha “qizil”, “sariq” va “yashil” toifalarga bo‘linadi. “Qizil” toifadagi maktablarda idoralararo hamkorlik kuchaytiriladi, “yashil”lar tajribasi ommalashtiriladi. Bu mexanizm muhitni sog‘lomlashtirishga xizmat qilmoqda.

Tahlil natijalari:

- Hamkorlik kuchayganda (oilal-maktab-mahalla) tarbiya samaradorligi oshadi;
- Psixolog va ijtimoiy pedagoglar ishtiroki bullyingni kamaytiradi;
- Madaniy tadbirlar (kitobxonlik, sport, san‘at) orqali o‘quvchilarning ijodiy potentsiali rivojlanadi.

Natijada, sog‘lom muhit barkamol avlod tarbiyasini ta‘minlaydi va jamiyat barqarorligiga hissa qo‘shadi.

Xulosa

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida sog‘lom ma‘naviy muhitni shakllantirish – murakkab, ammo hal qilinadigan vazifa. Buning uchun quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

1. Har bir maktabda psixologik xizmatni kuchaytirish va o‘qituvchilar malakasini oshirish.
2. Oilalar va mahalla bilan doimiy hamkorlik mexanizmlarini yaratish (“Ahil oila” dasturi kengaytirilsin).
3. Raqamli savodxonlik va axloqiy immunitetni shakllantirish bo‘yicha maxsus darslar joriy etish.
4. “Yashil” toifadagi maktablar tajribasini respublika miqyosida targ‘ib qilish.
5. Milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida integratsiyalashgan tarbiya dasturlarini ishlab chiqish.

Ushbu yondashuvlar amalga oshirilsa, O‘zbekiston ta‘lim tizimi yanada samarali bo‘lib, yoshlar ma‘naviy jihatdan mustahkam yetishadi. Kelajak avlod sog‘lom muhitda tarbiyalanishi – mamlakat taraqqiyotining asosiy kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli Farmon va qarorlari (lex.uz).
2. SH.Mirziyoyev ”YANGI O‘ZBEKISTON STRATEGIYASI” Toshkent “O‘zbekiston” 2021
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son <https://lex.uz/ru/docs/660041>
4. O.Musulmonova. «Ma‘naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi». «O‘qituvchi» nashriyoti.- T.: 1996 yil.
5. Safo Ochil. «Mustaqillik ma‘naviyati va tarbiya asoslari» «O‘qituvchi» nashriyoti. – T.: 1995 yil.
6. Z.Mirtursunov. «Halq pedagogikasi». –T.: 1994 yil.

7. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik- T.:sanostandart, 2017.
8. Ro‘ziyeva R.I., Tolipov O‘.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.- T.:innovatsiya-ziyo,2019.
9. Ibragimov X.I, Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. - T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008.